

הלשון העברית בתקופת העלייה השנייה / מיכאל גרינצוויג

"[...] הוויכוח על המבטא

בשנת תרס"ח פנתה הסתדרות המורים אל המורים בקריאה להנהיג את המבטא המזרחי הצח בבתי-הספר.¹ בדרך-כלל היו קריאות מסוג זה בבחינת המלצות, שלא קוימו תמיד (כך לגבי תכנית הלימודים), אולם לגבי המבטא נראה שההיענות היתה רבה יותר. עוד בשנת תרס"ג התנהל בהסתדרות המורים ויכוח בשאלת ההגייה האחידה שיש להנהיג, וקדם לו ויכוח בתרנ"ה, באספה השמינית למורים העוסקים בחינוך ילדי העברית בארץ-ישראל. בן-יהודה טען בתרס"ג, שההגייה הספרדית-מזרחית היא ההגייה התקנית, ועל-כן היא צריכה לשלוט. נימוקו הרשמי היה, שמבטא זה קרוב יותר למבטא העברי המקורי. בנוסף לכך, מבדיל המבטא הספרדי בין ט' לת' דגושה, בין ח' לכ' ובין כ' דגושה לק'. כנגד זה אין הוא רואה אסון בכך שהמבטא הספרדי אינו מבחין בין קמץ לפתח ובין צירה לסגול.²

גם דוד ילין צידד במבטא הספרדי, אך לא ראה רע בקיום מבטאים אחדים: '...שאין כל-הכרע לצד הברת הספרדים אחרי שמה שנרויח מעבר מזה מבחינת בירור מבטא האותיות, נפסיד מעבר מזה מצד הניקוד'. ילין גם דחה את הרעיון שהתרגלו למבטא הספרדי, ולכן עליו לשלוט. הוא טען, שרוב מניינו של הציבור הדוברים רגיל דווקא במבטא אשכנזי.

הצעתו של דוד ילין היתה אפוא:

א. להחליט כי אין רע לתחיית הלשון אם יהיו מבטאים שונים. ב. בני הגולה ידברו במבטא שהם רגילים בו. כי רק על-ידי זה תוכל הלשון להתפשט במהירות, שכן מבטא זר עלול לעכב את התפשטות הדיבור העברי. ג. בני ארץ-ישראל יקבלו את המבטא הספרדי רק מפני צלצולו הנעים לאזנם...³.

לדעת ילין, היו רוב בני הארץ רגילים למבטא הספרדי, וצלצולו נעם לאוזנם. אם אוזנם של אנשי העלייה השנייה שמעה עברית בחוץ-לארץ, היה זה בוודאי במבטא האשכנזי. אך בבואם לארץ עברו בדרך-כלל להגייה הספרדית, מכיוון שזו היתה נפוצה למדי מפי דוברי השפה בארץ. וייתכן שצריך להוסיף כאן את הסיבה שכבר העלינו בראשית דברינו: רצונם של בני העלייה השנייה להתנתק מן המסורת. האתגר של הסתגלות למבטא חדש תאם לרוחם ולדרכם.

הוויכוח על המבטא לא הסתיים, ונמשך עוד מספר שנים. נופך נוסף הוסיף לו בשנת תרע"ב המשורר שאול טשרניחובסקי:

אבל נניח כי אמנם המבטא המזרחי שלא היה תחת השפעת האשכנזים והסלונים הוא יותר נכון, ועלינו לעשות כל אשר בידינו להתקרב אליו וכאן אני בא ושואל אל מבטא של מי עלינו להתקרב? מבטא מזרחי או ספרדי סתם איננו במציאות כלל: אבל יש מבטא של הספרדים האיטלקים, יש מבטא של בני מרוקא ויש מבטא של התימנים. ובכן יבואו נא אוהבי המבטא הספרדי ויגידו לנו, באיזו מהם יבחרו, איזהו המבטא היותר נכון על פי דעתם..

בסופו של דבר התקבל אמנם המבטא הקרוי ספרדי, אך למעשה אין הוא מבטא ספרדי טהור כפי שכתב טשרניחובסקי: 'ועובדה היא כיום, שרוב החרדים המתוקנים ורוב המדברים עברית שמו להם לחוק לדקדק במלעיל ובמלרע, מבלי להשגיח אל המבטא המצוי בפי כל היהודים יושבי רוסיה. ובכן אל שני המבטאים: הספרדי והאשכנזי, שהיו לנו מכבר, נוסף עוד שלישי, שאינו לא ספרדי טהור ולא אשכנזי כלו', בעיניו של טשרניחובסקי מבטא זה מוזר, ולדעתו יש להשתמש במבטא האשכנזי. '...כי בתנאים שאנו נמצאים בהם היום, אנחנו שהננו רוב מנינו ורוב בנינו של ישראל, רשאים וצריכים אנו לבטא את שפתנו בנגינתנו ובמבטאנו האשכנזי, שהם בידינו כעם'.⁴ כוונתו של טשרניחובסקי היתה כמובן ליהודי מזרח-אירופה. בשנת תרע"ג ענה לטשרניחובסקי מורה בשם חביב מעל דפי 'השפה':

אצלנו יכול לשמש לדוגמה אותו המבטא הספרדי, שנתאזרח כבר אצל יושבי ארץ-ישראל המשכילים, ואם לא הגיעה עוד השעה, שתהא א"י מרכז רוחני בכלל בשביל יושבי הגולה. אבל בנידון זה יכולים וצריכים הם תושבי א"י לקבוע את הנוסח, מפני שהלשון העברית היא שפת הדבור שם [ההדגשה שלי, מ"ג] ועלינו לעשות כל אשר בידינו להתקרב אל המבטא שלהם. הנני אומר להתקרב מפני שבאמת אין כל אפשרות ליושבי ארצות שונות לסגל לעצמם מבטא אחר ידוע, יען כי זה האחרון מושפע תמיד מגורמים טבעיים, שקשה מאוד להתגבר עליהם...⁵

לאמור, בארץ כבר מדברים עברית במבטא 'מזרחי', ובמיוחד בפי נותני הטון, משכילים ומורים, וזה מה שקובע. נוסף לכך גם רצונם של בני מזרח-אירופה להתנתק מהמבטא האשכנזי, המסמל עבורם את הגלות, ולחקות את המבטא הספרדי, שנשמע גם יותר 'נעים לאוזנם'. המבטא הספרדי שהלך והתפשט, אינו ספרדי טהור, כפי שהבחין כבר טשרניחובסקי, שכן אין הוא משמר תכונות בולטות של המבטא הספרדי, כמו דיגוש חזק ומימוש שווא נע כתנועה. כלומר, גם אם יקבלו על עצמם תושבי רוסיה את המבטא הספרדי, הלא בוודאי לא יהיה טהור, וכדברי שלמה מורג, מעשה של שידוך היה כאן. כך אכן קרה לבני העלייה השנייה שהגיעו לארץ.⁶

לא ניתן היה להצביע על תאריך מדויק שבו ניצח המבטא הקרוי ספרדי, שכן כמו ברוב המקרים בלשון, היה זה תהליך. רשמית נערך סיכום בנושא המבטא בישיבת ועד הלשון ב"ב בסיוון תרע"ג.⁷ [...]"

הערות שוליים:

- 1 אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ ישראל, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 222.
- 2 בן-יהודה טען בוויכוח זה, שהשאלה עתה היא מעשית, שכן עד כה רק כתבו בעברית ולא היתה כל בעיה בהגייה, 'אבל בימינו אלה שחפצים אנו גם לדבר עברית, עלינו להשתדל למצוא פתרון רדיקלי לשאלה זו'. פרטוקול אסיפת היסוד של הסתדרות המורים (זכרון-יעקב תרס"ג), ספר היובל של הסתדרות המורים, ירושלים תרפ"ט, עמ' 389-390.
- 3 שם, שם. פורסם גם בתוך לקט תעודות האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תש"ל, עמ' 160-161.
- 4 בשפה, א (סיוון תרע"ב), עמ' 27-29 (פורסם גם בלקט תעודות האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תש"ל, עמ' 164-166).
- 5 חביב, 'לשאלת המבטא והנגינה בביה"ס', השפה, ד-ה (חשוון-כסליו תרע"ג), עמ' 161-163 (פורסם גם בלקט תעודות האקדמיה ללשון עברית, ירושלים תש"ל, עמ' 167).

- 6 ראה: ש' מורג, 'העברית החדשה בהתגבשותה: לשון באספקלריה של חברה', קתדרה, 56 (תש"ן), עמ' 70-92, ובמיוחד עמ' 76-83.
- 7 לקט תעודות האקדמיה ללשון עברית, ירושלים תש"ל, עמ' 162-163. למעשה בהחלטה זו נוסחה פשרה מסוימת, ואין כאן מבטא ספרדי טהור. בישיבה זו הוחלט, שמבטא העיצורים יהיה כדלהלן: ב' רפויה כמו w גרמנית ; ו, ח, ט, ע, ק כבערבית וצ' כבגרמנית z.

מיכאל גרינצוויג, "הלשון העברית בתקופת העלייה השנייה" בתוך: העלייה השנייה (עורכים - ישראל ברטל, זאב צחור, יהושע קניאל), (ירושלים: יד יצחק בן צבי, 1997), עמ' 413-415